

Materiały Sesji naukowej
XL Stałej Konferencji Muzeów,
Archiwów i Bibliotek Polskich
na Zachodzie

Materiały Sesji naukowej
XL Stałej Konferencji Muzeów,
Archiwów i Bibliotek Polskich
na Zachodzie

**W drodze do Niepodległości.
Ślady działań w archiwach,
dokumentach i publicystyce
państwowej, lokalnej i polonijnej
w krajach zamieszkiwanych
przez Polaków**

(PARYŻ, 28 VIII - 1 IX 2018)

Pod redakcją Andrzeja Biernata

Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu
Biblioteka Polska w Paryżu

© Copyright by Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu / Biblioteka Polska w Paryżu, 2019
© Copyright by Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA, 2019
© Copyright by István Balázs, Aleksandra Cieślak, Zdzisław Pietrzyk, Robert Czarnowski, Zdzisław A. Derwiński, Andrzej Dobrzyński, Krystyna Jaworska, Jan A. Konopka, Iwona Drag Korga, Jadwiga Kowalska, Teofil Lachowicz, Halina Misterka, C. Pierre Zaleski, 2019

Publikację dofinansowano ze środków
Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA.

Konferencję dofinansowano ze środków
Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
za pośrednictwem Towarzystwa Przyjaciół Biblioteki Polskiej w Paryżu.

REDAKTOR MERYTORYCZNY:
Andrzej Biernat

REDAKTOR PROWADZĄCY:
Anna Ekielska

KOREKTA:
Anna Ekielska

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD:
Piotr Górski

Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu / Biblioteka Polska w Paryżu
www.bibliotheque-polonaise-paris-shlp.fr

Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki Polskiej w Paryżu
www.przyjacielebpp.org

Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA
www.polonika.pl

ISBN 978-83-66172-14-2

Wydanie 1
Paryż – Warszawa, 2019

Spis treści

DOROTA JANISZEWSKA-JAKUBIAK	
<i>Wstęp</i>	7
C. PIERRE ZALESKI	
<i>Przedmowa</i>	9
ISTVÁN BALÁZS	
<i>Reakcje na odrodzenie Polski w świetle prasy węgierskiej</i>	13
ALEKSANDRA CIEŚLAR, ZDZISŁAW PIETRZYK	
<i>Spuścizna rękopiśmienna Eugeniusza Romera jako źródło wiedzy do kształtowania granic Polski w latach 1918-1920</i>	19
Ks. ROBERT CZARNOWSKI	
<i>Duszpasterstwo polskie we Francji i jego rola w podtrzymywaniu tożsamości narodowej w latach 1918-1939</i>	31
ZDZISŁAW A. DERWIŃSKI	
<i>Zaangażowanie Polaków w Australii na rzecz Polski w czasie I wojny światowej</i>	51
Ks. ANDRZEJ DOBRZYŃSKI	
<i>Nauczanie Jana Pawła II o duchowej wolności człowieka jako tworzywie niepodległej Polski</i>	59

KRYSTYNA JAWORSKA	
<i>Turyński Komitet Pro Polonia i Armia Polska we Włoszech</i>	71
JAN A. KONOPKA	
<i>Kościuszko i Paderewski. Drogowskazy Niepodległości</i>	93
IWONA DRĄG KORGA	
<i>Legiony i ich historia w zbiorach Instytutu Piłsudskiego w Ameryce</i>	105
JADWIGA KOWALSKA	
<i>Drogi do niepodległości. Polskie źródła kościelne w Londynie</i>	113
TEOFIL LACHOWICZ	
<i>Józef Sierociński, ochotnik z Ameryki do Błękitnej Armii, przywrócony pamięci</i>	125
HALINA MISTERKA	
<i>Wkład Polonii amerykańskiej w dzieło odzyskania niepodległości na podstawie dokumentów Archiwum Muzeum Polskiego w Ameryce</i>	143
C. PIERRE ZALESKI	
<i>Polskie Towarzystwo Historyczno-Literackie i Biblioteka Polska w Paryżu</i>	173

ANEKS

<i>Ramowy program XL Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie (Paryż, 28 VIII – 1 IX 2018)</i>	197
<i>Lista uczestników XL Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie (Paryż, 28 VIII – 1 IX 2018)</i>	203

Wstęp

Polskie dziedzictwo kulturowe to zabytki sztuki i architektury, zbiory archiwalne i biblioteczne, pamiątki historyczne znajdujące się nie tylko w na terenie kraju, ale też gromadzone z wysiłkiem i poświęceniem przez kolejne fale emigrantów. Dopiero wiedza na temat tych właśnie zbiorów daje pełniejszy obraz dorobku polskiej kultury.

Zbiory gromadzone w instytucjach emigracyjnych najczęściej nie mają jednorodnego charakteru. W bibliotekach znajdują się zarówno stare druki, czy nawet inkunabuły, jak i publikacje autorów współczesnych. Wśród archiwaliów, których depozytariuszami są instytucje emigracyjne, odnajdziemy materiały związane z działalnością insurgentów i emigracją popowstaniową, dokumenty uratowane z pożogi II wojny światowej a wytworzone przez polskie instytucje w okresie międzywojennym, związane z działalnością Rządu RP na uchodźstwie, Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, archiwa rodzin oraz instytucji i organizacji polonijnych, ale bywają też starsze archiwalia, jak np. listy i dokumenty królewskie. Podobnie jest z muzealiami – tylko część z nich to znaczące dzieła sztuki. Wiele zabytków należałoby raczej określić mianem pamiątek historycznych niosących w sobie potężny ładunek emocjonalny – są to przedmioty związane z wybitnymi postaciami polskiej emigracji, insurgentami, twórcami kultury, działaczami społecznymi, duchownymi czy żołnierzami. Dzieje tych kolekcji sięgają czasów rozbiorów, powstań narodowych, wojen napoleońskich, poprzez obie wojny światowe, wspieranie przez Polonię walki o Niepodległość i budowanie nowej państwowości, aż po opozycję antykomunistyczną i współczesność. Dla nas są bezcenne, nie tylko jako świadectwa historii i element tożsamości

współczesnych obywateli Rzeczypospolitej, ale również jako narzędzie, dzięki któremu możemy podnieść świadomość znaczenia polskiego dziedzictwa kulturowego dla kultury i rozwoju krajów, w których ono pozostaje.

Obecna aktywna współpraca pomiędzy działającym poza granicami kraju instytucjami kultury polskiej, jaka ma miejsce na forum Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie, wpływa na intensyfikację kontaktów z krajowymi instytucjami i organizacjami pozarządowymi, a co za tym idzie na wyraźne określenie potrzeb związanych z utrzymaniem siedzib i prowadzeniem działalności merytorycznej. Z tym większą satysfakcją Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA sfinansował wydanie materiałów Sesji Naukowej XL Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie, jaka odbyła się Bibliotece Polskiej w Paryżu, obchodzącej w 2018 roku 180. rocznicę utworzenia.

Dorota Janiszewska-Jakubiak

*Dyrektor Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za
Granicą POLONIKA*

Przedmowa

Tegoroczne, czterdzieste spotkanie członków Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie w Bibliotece Polskiej w Paryżu łączyło się ze 180. rocznicą utworzenia tej instytucji przez Wielką Emigrację z 1831 roku i jej francuskich oraz międzynarodowych przyjaciół. Uczestnicy Stałej Konferencji mieli okazję zwiedzić Bibliotekę oraz znajdujące się w gmachu przy 6, quai d'Orléans trzy muzea: Adama Mickiewicza, Fryderyka Chopina i Bolesława Biegasa, oraz trzy sale mieszczące wystawy czasowe. Zainteresowani zbiorami archiwalnymi mogli zapoznać się z naszym zasobem liczącym 500 metrów bieżących archiwaliów przechowywanych na ruchomych regałach. Wśród nich znajdują się akta państwowe i inne unikalne dokumenty dotyczące historii Polski oraz polskiej emigracji. Nasze zbiory archiwalne zostały wpisane w 2013 roku na Międzynarodową Listę Programu UNESCO Pamięć Świata.

Wielu dostojnych gości z Polski zaszczyliło swoją obecnością naszą konferencję: Ambasador RP w Paryżu prof. Tomasz Młynarski, Wicemarszałek Senatu prof. Michał Seweryński, Sekretarz Stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Jarosław Sellin, prezes Instytutu Pamięci Narodowej dr Jarosław Szarek, Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych dr Wojciech Woźniak, dyrektor Narodowego Instytutu Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA Dorota Janiszewska-Jakubiak.

W swoich przemówieniach wyrażali uznanie oraz wolę współpracy i pomocy ze strony instytucji polskich. Wicemarszałek Michał Seweryński przypomniał, w bardzo serdecznych słowach, zasługi instytucji zrzeszonych w Stałej Konferencji i podkreślił wolę Senatu RP, aby im pomóc. Przypomniał też, że Senat

przeprowadził we współpracy z Sejmem RP nowelizację ustawy pozwalającej Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego na przyznanie pomocy stowarzyszeniom zajmującym się kulturą, historią oraz ochroną dziedzictwa Polski poza granicami kraju. Minister Jarosław Sellin podkreślił także wolę Ministerstwa, by w oparciu o znowelizowaną ustawę zawierać osobne umowy z Instytucjami, które sobie tego życzą i które tego potrzebują, zaczynając od umowy z Towarzystwem Historyczno-Literackim o funkcjonowaniu i utrzymywaniu Biblioteki Polskiej w Paryżu. Rozmowy między Towarzystwem Historyczno-Literackim i Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego dotyczące Biblioteki Polskiej w Paryżu trwają już ponad cztery lata.

Uczestnicy konferencji zostali zaproszeni przez Ambasadora Tomasza Młynarskiego na przyjęcie do wspaniałego gmachu Ambasady Polskiej mieszczącego się w pałacu Sagan, który według ogólnej opinii jest najpiękniejszą ambasadą w Paryżu. Po zakończeniu formalnych sesji, uczestnicy mogli wziąć udział w uroczystej mszy świętej celebrowanej przez rektora Polskiej Misji Katolickiej we Francji księdza Bogusława Brzysia w kościele St. Louis en l'Île, gdzie znajduje się kaplica poświęcona błogosławionemu Augustowi Czartoryskiemu, wnukowi księcia Adama Jerzego Czartoryskiego, pierwszego prezesa THL.

W piątek 31 sierpnia, wielu uczestników konferencji skorzystało ze zorganizowanej specjalnie wycieczki do Zamku Montrésor, który jest członkiem Stałej Konferencji, był siedzibą rodu Branickich, a obecnie Reyów. Goście zostali tam serdecznie przyjęci przez panią Marię Rey i jej rodzinę, zapoznając się ze zbiorami gromadzonymi w Zamku od XIX w.

W niniejszym tomie czytelnik znajdzie referaty wygłoszone na sesjach otwartych czterdziestego posiedzenia Stałej Konferencji. Wszystkie nawiązują do idei Polski wolnej, niepodległej, suwerennej, wpisując się w obchody 100-lecia odzyskania niepodległości.

Trzy referaty przedstawiają rolę emigracji polskiej i ewentualnie jej przyjaciół lokalnych na rzecz odrodzenia wolności Rzeczypospolitej sto lat temu. Referat pani Heleny Misterki przypomina nam o ważnym i wielkim wysiłku Polonii amerykańskiej na rzecz wolności Polski i obrony tej wolności w 1919 i 1920 roku. Pan Zdzisław Derwiński opisuje zupełnie nieznaną i skromną, ale wzruszającą epizod z pierwszej wojny światowej dotyczący Polaków w Australii. Pani prof. Krystyna Jaworska zapoznaje nas z mało znaną, ale przecież ważną kontrybucją Polaków we Włoszech i ich włoskich przyjaciół na rzecz odzyskania niepodległości

Polski w czasie pierwszej wojny światowej. Wtedy wielu Polaków, byłych żołnierzy austriackich internowanych we Włoszech, zostało zwerbowanych do odrodzonej polskiej armii.

Cztery referaty opisują wspaniałych Polaków i ich zasługi dla odzyskania przez Polskę wolności, suwerenności, sto lat temu, ale także wcześniej i później. Ksiądz Andrzej Dobrzyński przedstawia rolę nauczania wielkiego Polaka, wielkiego Papieża Jana Pawła II dotyczącej idei wolności, suwerenności, społeczeństwa, które wyrażają się w kulturze narodu. Pan Jan Konopka przypomina nam dwóch znamienitych Polaków: Kościuszkę i Paderewskiego oraz ich działania na rzecz wolności, niepodległości Polski. Pan Teofil Lachowicz przedstawia nam historię zapomnianego, a przecież tak oddanego, tak ważnego, działacza Polonii amerykańskiej na rzecz odrodzenia wolnej Polski – kapitana Józefa Sierocińskiego, który był między innymi adiutantem generała Hallera. Pan prof. Zdzisław Pietrzyk i Pani Aleksandra Cieślak przedstawili zasłużoną dla Polski postać Eugeniusza Romera, znakomitego kartografa, który odegrał istotną rolę w kształtowaniu granic Polski po pierwszej wojnie światowej.

Dwa referaty ukazują ważne dla Polski instytucje działające poza Krajem. C. Pierre Zaleski przedstawił historię jednej z najstarszych, spośród istniejących, polskiej instytucji emigracyjnej we Francji – Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Biblioteki Polskiej w Paryżu, którą THL stworzyło i którą się opiekuje. W XIX wieku tu biło serce wolnej Polski, a w drugiej połowie XX wieku tradycja Polski wolnej, suwerennej była starannie pielęgnowana. Referat przypomina też wiele postaci znanych lub mniej znanych, którym zawdzięczamy długoletnie istnienie tego polskiego kulturalnego ośrodka. Pani Iwona Korga opisała materiały do dziejów Legionów znajdujące się w zbiorach Instytutu Piłsudskiego w Ameryce, którego jest dyrektorem. Historia Legionów, tej organizacji tak podstawowej dla walki o odrodzenie Polski - niektórzy twierdzą, że bez Legionów nie byłoby Polski wolnej w 1918 roku, jest bardzo ważna, ale też skomplikowana. Instytut Piłsudskiego w Ameryce posiada dokumenty cenne i unikalne, które pozwalają zrozumieć rolę Legionów i niektórych ważnych członków tej organizacji. Wreszcie Pan István Balás przedstawił ciekawy referat dotyczący reakcji prasy węgierskiej na odrodzenie Polski, zaś ks. Robert Czarnowski z Polskiej Misji Katolickiej we Francji omówił rolę duszpasterstwa polskiego we Francji w podtrzymywaniu tożsamości narodowej w latach 1918-1939.

Chciałbym podziękować wszystkim autorom referatów, a także dostojnym gościom z Polski. Naturalnie jestem też bardzo wdzięczny Ministerstwu Kultury

C. PIERRE ZALESKI

i Dziedzictwa Narodowego za dofinansowanie konferencji, co stało się możliwe dzięki współpracy z warszawskim Towarzystwem Przyjaciół Biblioteki Polskiej w Paryżu.

Dziękuję też Narodowemu Instytutowi Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA, a w szczególności pani Pani Dyrektor Dorocie Janiszewskiej-Jakubiak za publikację tego tomu, utrwalającego dorobek i pamięć o naszej konferencji.

C. Pierre Zaleski
Prezes Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu
dyrektor Biblioteki Polskiej w Paryżu